

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.11.33>**Маріанна Саградян,***студентка міжнародно-правового факультету**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЛІСИ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена характеристиці форм права власності на ліси в Україні за лісовим законодавством, а саме: державної, комунальної та приватної власності. Зазначено, які ліси перебувають в тій чи іншій власності. Особливу увагу приділено приватній власності на ліси в Україні. Зокрема, надано визначення поняття «право приватної власності на ліси»; проаналізовано підстави набуття права приватної власності на ліси, які умовно можна поділити на первинні й вторинні; зазначено, які саме суб'єкти можуть мати ліси у приватній власності, протягом якого строку іноземці, особи без громадянства та іноземні юридичні особи повинні здійснити відчуження лісів у разі їх успадкування; зазначено документ, що посвідчує право приватної власності на ліси; визначено права і обов'язки громадян і юридичних осіб, які мають ліси у приватній власності, відповідно до законодавства. Окрім цього, зазначено підстави припинення права приватної власності на ліси.

Проаналізовано види використання лісових ресурсів, до яких відноситься загальне та спеціальне використання, надано їх характеристику та зазначено їх відмінності, які полягають в тому, що використання лісових ресурсів у загальному порядку здійснюється безплатно та без отримання спеціального дозволу, а спеціальне використання лісових ресурсів може здійснюватися лише на підставі спеціального дозволу, виданого компетентним органом, за плату та в межах лісової ділянки, виділеної для конкретної мети. Зазначено види спеціального використання лісових ресурсів, до яких належить заготівля деревини, заготівля другорядних лісових матеріалів, побічне лісове користування, використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей, для потреб мисливського господарства, а також проведення науково-дослідних робіт.

Окрім цього, зазначено, які діяння відносяться до таких, що порушують лісове законодавство України, а також проаналізовано види юридичної відповідальності за такі діяння. Відповідно до Лісового кодексу України за порушення лісового законодавства може наставати дисциплінарна, адміністративна, цивільно-правова або кримінальна відповідальність.

Ключові слова: ліс, право власності на ліси, лісова ділянка, земельна лісова ділянка, лісові ресурси.

Постановка проблеми. Ліс – це певний природний комплекс, в який входять, окрім представників рослинного світу, також звірі, птахи, різні комахи, мікроорганізми тощо. У ст. 1 Лісового кодексу України зазначається, що ліси України є її національним багатством і за своїм призначенням та розташуванням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції, а також є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах [1]. Тобто ліси відіграють важливу роль для навколишнього середовища і потребують дбайливого ставлення з боку людини. З огляду на це ми повинні так використовувати лісові ресурси, щоб не знищити їх та не призвести до збіднення. З такою метою, зокрема, встановлюється й порядок користування лісовою ділянкою, яка перебуває у приватній власності. Але з часом кількість

випадків, коли ведення лісового господарства з порушенням встановлених вимог приносить шкоду навколишньому середовищу, збільшується.

Окрім цього, актуальними сьогодні є питання забезпечення й охорони прав власників лісів та лісокористувачів, здійснення державного управління лісовими ресурсами, контролю за використанням лісу і дотриманням лісового й екологічного законодавства, моніторингу лісових ресурсів, справляння плати за лісокористування, застосування юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону та використання лісів тощо.

Метою статті є здійснення комплексного аналізу форм права власності на ліси в Україні, підстав набуття права приватної власності на ліси, а також юридичної відповідальності за порушення лісового законодавства.

Питання права власності на ліси в Україні розглядали С.В. Разметаєв, С. Шершун, А.К. Соколова, А.М. Дейнека, С. Піхур, В. Непійвода, О.О. Савчук, А.П. Гетьман, В.К. Гуревський, В.М. Єрмоленко, І.І. Каракаш, В.В. Костицький, С.М. Кравченко, П.Ф. Кулинич, В.І. Лебідь, Н.Р. Малишева, П.В. Мельник, В.В. Носік, О.О. Погрібний, Б.Г. Розовський, В.І. Семчик, А.К. Соколова, Н.І. Титова, Ю.С. Шемшученко та інші.

Виклад основного матеріалу. Правове регулювання права власності на ліси в Україні здійснюється багатьма актами екологічного законодавства, які становлять певну систему. Головне місце серед них посідає Конституція України як Основний Закон держави. Вона містить загальні ознаки, фундаментальні положення, які деталізуються й конкретизуються в нормах галузевого законодавства. Після Основного Закону важливе місце у системі актів законодавства, що регулюють питання права власності на ліси в Україні, займає Лісовий кодекс України, прийнятий у 1994 році. Він надає визначення таким поняттям, як «ліс», «лісова ділянка», «земельна лісова ділянка» тощо, а також закріплює форми і види права власності на ліси, порядок набуття права приватної власності на ліси, права і обов'язки власників лісів та лісокористувачів.

Також слід зазначити Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р., Закон України «Про рослинний світ» від 09.04.1999 р. та ін. Чимало було прийнято підзаконних нормативно-правових актів у цій сфері. Зокрема, такими актами є Указ Президента України від 5 січня 2004 року № 1/2004 «Про заходи щодо посилення державного контролю у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів», Указ Президента України від 13 квітня 2011 року № 458/2011 «Про затвердження Положення про Державне агентство лісових ресурсів України», Постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. № 761 «Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів», якою затверджено Порядок спеціального використання лісових ресурсів, та багато інших.

Право власності на ліси є центральним інститутом лісового права, а також важливим інститутом екологічного права, що містить сукупність правових норм, спрямованих на регулювання відносин власності на ліси для захисту, розвитку, охорони цих відносин та раціонального використання і відтворення лісів.

Право власності на ліси можна розуміти в об'єктивному та суб'єктивному значенні.

В об'єктивному значенні право власності на ліси – це така сукупність правових норм, яка закріплює володіння, користування і розпорядження лісами, а також забезпечує охорону і захист права власності від протиправних дій третіх осіб. Право власності на ліси у суб'єктивному значенні – не закріплені у відповідних нормах лісового права юридичні можливості конкретного власника володіти, користуватись і розпоряджатися належними йому лісами на свій розсуд у межах закону. Суб'єктивне право має абсолютний характер, адже правомочному суб'єкту протистоїть необмежена кількість зобов'язаних осіб, які не повинні своїми діями порушувати це право [2, с. 122].

Відповідно до ст. 7 Лісового кодексу України ліси можуть перебувати в державній, комунальній та приватній власності. Суб'єктами права власності на ліси є держава, територіальні громади, громадяни та юридичні особи.

Стаття 8 Лісового кодексу України зазначає, що в державній власності перебувають усі ліси України, крім лісів, що перебувають у комунальній або приватній власності. Право державної власності на ліси набувається і реалізується державою в особі Кабінету Міністрів України, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій відповідно до закону.

Згідно з положеннями ст. 9 цього ж Кодексу в комунальній власності перебувають ліси в межах населених пунктів, крім лісів, що перебувають у державній або приватній власності. У комунальній власності можуть перебувати й інші ліси, набуті або віднесені до об'єктів комунальної власності в установленому законом порядку. Право комунальної власності на ліси реалізується територіальними громадами безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування.

Право комунальної власності на ліси набувається у разі розмежування в установленому законом порядку земель державної і комунальної власності, а також шляхом передачі земельних ділянок з державної власності в комунальну та з інших підстав, не заборонених законом [1].

У лісах державної та комунальної власності громадяни можуть вільно перебувати, збирати для власних потреб рослини, квіти, гриби, ягоди, горіхи тощо у розмірах, що не перевищують встановлені ліміти, та без спеціального дозволу. Це стосується випадків загального використання лісових ресурсів.

Максимальні норми безоплатного збору дикорослих трав'яних рослин, квітів, ягід, горіхів, грибів тощо встановлюються орга-

нами виконавчої влади відповідно до цього Кодексу за поданням органу виконавчої влади з питань лісового господарства Автономної Республіки Крим, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства, погодженим з органом виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища Автономної Республіки Крим, обласними, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями. У разі прийняття рішення про встановлення максимальних норм безоплатного збору дикорослих трав'яних рослин, квітів, ягід, горіхів, грибів тощо обласними, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями таке рішення погоджується центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Що стосується спеціального використання лісових ресурсів, то воно може здійснюватися не лише фізичними, але і юридичними особами на відміну від загального. Особливістю є те, що воно здійснюється винятково за наявності спеціального дозволу та за відповідну плату.

Лісовий кодекс виділяє такі види спеціального використання лісових ресурсів:

- 1) заготівля деревини;
- 2) заготівля другорядних лісових матеріалів;
- 3) побічне лісове користування;
- 4) використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей, потреб мисливського господарства, проведення науково-дослідних робіт.

Законодавством України можуть передбачатися й інші види спеціального використання лісових ресурсів. При цьому спеціальне використання лісових ресурсів здійснюється в межах лісових ділянок, виділених для цієї мети [1].

Порушення права державної власності на ліси є адміністративним правопорушенням, передбаченим ст. 49 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Так, згідно з цією статтею самовільна переуступка права лісокористування, а також укладення інших угод, які в прямій чи прихованій формі порушують право державної власності на ліси, тягне за собою накладення штрафу на громадян від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від п'яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [3].

Право приватної власності на ліси – це система законодавчо визначених спеціаль-

них правових норм, які надають можливість громадянам та юридичним особам України у визначених межах володіти, користуватися та на свій розсуд розпоряджатися на підставі правовстановлюючих документів земельною лісовою ділянкою та реалізовувати надані законом права та обов'язки власника лісу, нести юридичну відповідальність за їх невиконання [4, с. 7].

У ст. 10 Лісового кодексу України зазначається, що суб'єктами права приватної власності на ліси є громадяни та юридичні особи України. З цієї норми можна зробити висновок, що обов'язковою вимогою до власника лісів є громадянство України, а для юридичної особи – державна реєстрація в Україні. Це підтверджує і стаття 13 ЛК, яка закріплює положення про те, що у разі якщо ліси були отримані у спадщину іноземними громадянами, особами без громадянства та іноземними юридичними особами, то протягом одного року такі ліси підлягають відчуженню.

Як ми бачимо, обмежень щодо організаційно-правової форми юридичної особи не встановлено. Що стосується фізичної особи, то необхідна наявність повної цивільної дієздатності, яка набувається з досягненням 18-річного віку, але Цивільним кодексом України передбачені також такі випадки набуття повної цивільної дієздатності до досягнення повноліття:

- 1) у разі реєстрації шлюбу;
- 2) якщо особа досягла 16-річного віку та працює за трудовим договором;
- 3) якщо особа записана матір'ю або батьком дитини;
- 4) якщо особа досягла 16-річного віку та бажає займатися підприємницькою діяльністю [5].

На лісових ділянках, що перебувають у приватній власності, також можливе загальне використання лісових ресурсів, тобто вільне перебування у лісах, збирання ягід, грибів, рослин, горіхів тощо, але це можливо лише за умови, що власник лісів, які перебувають у приватній власності, надав дозвіл на це. Якщо особа без дозволу власника використовувала лісові ресурси у лісах, що перебувають у приватній власності, власник має право на захист своїх порушених прав та інтересів.

Лісовий кодекс України закріплює вичерпний перелік підстав набуття права приватної власності на ліси. Так, відповідно до ст. 12 ЛК громадяни та юридичні особи України можуть безоплатно або за плату набувати у власність у складі угідь селянських, фермерських та інших господарств замкнені земельні лісові ділянки загаль-

ною площею до 5 гектарів. При цьому у разі успадкування лісів відповідно до закону площа земельної лісової ділянки може бути більшою.

Площа не обмежується в тому разі, коли громадяни або юридичні особи створили ліси набутих у власність у встановленому порядку земельних ділянок деградованих і малопродуктивних угідь, а також на земельних ділянках, що належать їм на праві власності [1].

Як ми бачимо, у цій статті ідеться про первинні способи набуття права власності на ліси. З огляду на положення п. 3 ч. 1 ст. 14 ЛК, згідно з яким громадяни та юридичні особи, які мають у приватній власності ліси, мають право продавати або іншим шляхом відчужувати відповідно до закону земельну лісову ділянку, можна дійти висновку, що можливе також і вторинне набуття права приватної власності на ліси.

Документом, що посвідчує право приватної власності на ліси, є державний акт на право власності на землю, виданий на відповідну земельну ділянку.

Лісовим кодексом України також визначені права та обов'язки громадян і юридичних осіб, які мають ліси у приватній власності. Зокрема, вони мають такі права: власності на лісові ресурси та їх використання в порядку, визначеному цим Кодексом; на відшкодування збитків у випадках, передбачених законом; продавати або іншим шляхом відчужувати відповідно до закону земельну лісову ділянку; споруджувати в установленому порядку виробничі та інші будівлі й споруди, необхідні для ведення лісового господарства і використання лісових ресурсів.

До обов'язків власників лісів належать такі: ведення лісового господарства на основі матеріалів лісовпорядкування відповідно до Лісового кодексу; дотримання правил і норм використання лісових ресурсів; ведення лісового господарства та використання лісових ресурсів способами, які не завдають шкоди навколишньому природному середовищу, забезпечують збереження корисних властивостей лісів і створюють сприятливі умови для їх охорони, захисту та відтворення тощо.

Цей перелік не є вичерпним, адже законодавством можуть встановлюватися також інші права і обов'язки громадян і юридичних осіб, які мають у приватній власності ліси.

Право приватної власності на ліси припиняється в разі припинення права власності на земельну лісову ділянку у випадках і в порядку, встановлених законом.

Також власник земельної лісової ділянки може добровільно від неї відмовитися на користь держави або територіальної громади.

Для цього він подає заяву до відповідного органу в установленому законом порядку.

Відповідно до ст. 105 Лісового кодексу України порушення лісового законодавства тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність. У цій же статті закріплюється невичерпний перелік діянь, що порушують лісове господарство, за які особи несуть відповідальність. Це такі діяння:

- 1) незаконне вирубування та пошкодження дерев і чагарників;
- 2) знищення або пошкодження лісу внаслідок підпалу або недбалого поводження з вогнем, порушення інших вимог пожежної безпеки в лісах;
- 3) засмічення лісів побутовими і промисловими відходами;
- 4) самовільна заготівля сіна та випасання худоби на лісових ділянках тощо [1].

Висновки

З усього вищеведеного можна зробити такі висновки. Ліси України можуть перебувати в державній, комунальній та приватній власності. У державній власності перебувають усі ліси України, окрім тих, що перебувають у комунальній та приватній власності. До лісів, що перебувають у комунальній власності, належать ліси в межах населених пунктів, окрім тих, що перебувають в державній та приватній власності. У приватну власність ліси можуть набувати громадяни та юридичні особи України.

Законодавство України передбачає можливість використання лісових ресурсів у загальному та спеціальному порядку. Загальне використання здійснюється без спеціального дозволу безоплатно, але в межах лімітів максимальних зборів лісових ресурсів, що встановлюються відповідними органами для кожної області окремо.

Спеціальне використання лісових ресурсів здійснюється лише за наявності спеціального дозволу, за плату та в межах лісової ділянки, виділеної для конкретної мети. Законодавством закріплюється чотири види спеціального використання лісових ресурсів, але цей перелік не є вичерпним.

Способи набуття права приватної власності на ліси поділяються на первинні й вторинні. До первинних належить одержання лісів у приватну власність у складі угідь селянських, фермерських та інших господарств загальною площею до 5 га. Лісовим кодексом передбачені випадки, коли площа може не обмежуватися. До вторинних способів набуття права приватної власності на ліси належить одержання земельної лісової ділянки на підставі правочину.

За порушення лісового законодавства може наставати дисциплінарна, адміністративна, цивільно-правова, кримінальна відповідальність відповідно до закону.

Список використаних джерел:

1. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. № 3852-ХІІ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#n473> (дата звернення: 24.10.2019).

2. Савчук О.О. Проблеми удосконалення лісового законодавства України. *Досвід і проблеми екологічного законодавства* : матеріали Міжнар. круг-

лого столу, присвяч. 15-річчю початку підготовки фахівців у галузі правознавства в НГУ, 14 грудня 2012 р. Дніпропетровськ : НГУ, 2012. С. 121–125.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n293> (дата звернення: 26.10.2019).

4. Юрчишин Н.Г. Реалізація права приватної власності на ліси в Україні: автореферат дис. ... кан. юрид. наук. Київ, 2009. 18 с.

5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 26.10.2019).

The article is devoted to characterization of forms of forest ownership in Ukraine according to the forest law, namely: state property, communal property and private property. It is stated which forests are in one or another property. Particular attention was paid to private ownership of forests in Ukraine, namely: the definition of the concept of "private ownership of forests" was given; the grounds for acquiring private ownership of forests, which can be divided into primary grounds and secondary grounds, are analyzed; it was indicated which entities may own privately owned forests, during which time foreigners, stateless persons and foreign legal entities should alienate forests in case of their inheritance; a document which certifies the private ownership of the forests was indicated, as well as the rights and obligations of citizens and legal entities owning the privately owned forests, in accordance with the legislation of Ukraine, were indicated. In addition, the reasons for termination of private ownership of forests are stated.

The types of use of forest resources which is divided into general use and special use are analyzed, their characteristics and their differences are specified that the use of forest resources in general is carried out free of charge and without special permission, and special use of forest resources can be carried out only on the basis of a special permit issued by the competent authority for a fee and within the forest area allocated for a specific purpose. Specified types of special use of forest resources were indicated, which include: harvesting of wood; harvesting of secondary forest materials; secondary forest uses; use of useful properties of forests for cultural and wellness, recreational, sports, tourist and educational purposes, needs of hunting economy, carrying out of research works.

In addition to this, it is indicated what actions are related to those that violate Ukrainian forest law, and the types of legal liability for such actions are analyzed. According to the Forest Code of Ukraine, disciplinary, administrative, civil or criminal liability may arise for violation of forest law.

Key words: forest, right of private ownership of forests, forest area, land forest area, forest resources.

